

Elinkeinorakennemuutos suomalaisella maaseudulla 1880-luvulta nykypäivään 15 esimerkkikunnan tarkastelu

KARI LEINAMO

Vaasan yliopisto, Levón-instituutti

Vaasan yliopiston Levón-instituutissa alkoi vuonna 2001 Suomen maaseudun muutosta käsittelevä tutkimusohjelma, jonka tarkoituksena on hankkia monipuolista tietoa suomalaisen maaseudun vaiheista ja nykytilanteesta. Tavoitteena on koota perusaineistoa erityyppisiltä maaseutualueilta pääosin 1880-luvulta nykypäivään ulottuvalla ajanjaksolla ja pitää tämä aineisto ajantasaisena myös jatkossa. Näin muodostuva kunta- ja pienaluepohjainen tietokanta tarjoaa laajan ja yhtenäisen tutkimusaineiston maaseutututkijoiden, maaseudun kehittäjien ja muiden maaseutuasioiden parissa työskentelevien käyttöön. Maaseudun perusrakenteita kuvaava aineisto mahdollistaa aihepiirin monipuolisen käsittelyn.

Tutkimusohjelmaan valittiin maan eri osista viisitoista kuntaa. Valinnan peruslähtökohtana olivat Suomessa tehdyt maantieteelliset aluejaot, jotka pohjautuvat lähinnä luonnonmaantieteellisiin muuttujiin ja olosuhteisiin, tai eri tekijöiden yhteisvaikutuksena syntyvään maisemaan. Tarkastelemalla ja sovittamalla yhteen asutuksen, maatalouden, kasvillisuuden, maaperän ja eri luonnonelementtien alueellista erilaisuutta selvittäviä rajauksia sekä toisaalta valmiita maantieteellisiä aluejakoja, voidaan maamme jakaa toisistaan selvästi poikkeaviin alueisiin. Koska esimerkiksi maisemamaan tieteellisissä aluejaoissa on kuitenkin myös merkittäviä eroavaisuuksia, otettiin ratkaisuksi monipuolinen tasapainottelu eri rajausten välillä jonkin tietyn aluejaon valinnan sijaan. Päätöksenteon pohjaksi saatiin näin yksitoista maantieteellistä osa-alueetta, jotka kertovat etenkin luonnonolosuhteiden erilaisuudesta maan eri osissa (**kuva 1**).

TUTKIMUSKUNNAT JA
MAANTIEEELLISET ALUEJAOT

KUVA 1. Suomen maaseudun muutoksen tutkimusohjelman kohdealueet.

Tutkimusalueiden valinnan toisena keskeisenä lähtökohtana oli maaseutupolitiikassa käytetty kuntien jaottelu eri maaseututyyppeihin. Yleisesti vakiintunut jako kaupunkien läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaanasuttuun maaseutuun sekä tämän

aluejaon keskusten läheisyydessä osittain korvaavaan yhteiseen vuorovaikutusalueeseen ilmentää ennen kaikkea kuntien elinkeinorakenteessa ja sijainnissa sekä asutuksen ja väestön rakenteessa olevia eroavaisuuksia. Pyrkimyksenä oli löytää oikea määrä kuhunkin maaseututyyppiin kuuluvia kuntia sekä niiden lukumäärään että alueelliseen sijoittumiseen suhteutettuna. Toisena tavoitteena oli valita tasapuolisesti edustettujen maaseututyypin sisältä toisistaan poikkeavia alueita siten, että valittu kunta ilmentää kuitenkin tavalla tai toisella seudun tyypillisiä piirteitä. Harkinnan jälkeen tutkimusohjelmaan päätettiin valita neljä kaupungin läheisen maaseudun, viisi ydinmaaseudun ja kuusi harvaan asutun maaseudun kuntaa.

Kuntien valinnassa otettiin huomioon myös tutkimusohjelman taustaksi tehty selvitys maaseudun pienalueisiin kohdistuvista yliopistollisista tutkimuksista Suomessa (Leinamo 2002). Mukaan ei valittu niitä kuntia, joista on runsaasti aiempaa tutkimusta, mutta eri vaihtoehtojen välillä tehtyyn päätöksentekoon valmiin tutkimuksen laajuus toki osaltaan vaikutti. Jotta maatalouden tuotantosuuntien vaihtelevuus sekä maaseudulla harjoitetut muut elinkeinot kuten kalastus, perinteinen saha-, paperi- ja rautateollisuus sekä maaseudun uudempi pienyrittäjäisyys tulisivat esiin, vaikuttivat myös paikkakuntien erityispiirteet yksittäisten kuntien valintaan. Lisäksi otettiin huomioon maan jakautuminen 20 maakuntaan ja ulkopuolisten asiantuntijoiden hankkeesta antamat lausunnot. Valitut tutkimuskunnat sijoittuvat melko tasaisesti maan eri osiin (kuva 1).

Tutkimusohjelmaa varten on tähän mennessä kerätty lähinnä tilasto-, haastattelu- ja kyselypohjaisia materiaaleja. Tilastoaineisto sisältää elinkeinoin, väestöön, kunnallistalouteen, asutukseen ja vaaleihin liittyvät aikasarjat jokaisesta kunnasta sekä väestön kehityksen aikasarjan yhdeltä pienalueelta kussakin kunnassa. Lisäksi on kerätty tiedot tutkimuskunnissa vuoden 1995 jälkeen käynnistyneistä kehittämishankkeista. Haastatteluaineisto koostuu kullakin pienalueella tehdyistä henkilökohtaisista haastatteluista, joissa käsitellään alueen muutosta toisen maailmansodan jälkeen. Kyselyaineisto sisältää puolestaan tutkimuskuntien viimeaikaisesta kehityksestä, nykytilanteesta ja tulevaisuuden suunnista tehdyn laajan kuntalais-, luottamushenkilö-, viranhaltija- ja yritys-kyselyn vastaukset. Jatkossa tietokanta täydentyy perusaineistokeruun uusimisen ja päivittämisen yhteydessä sekä tutkimusohjelmaan kuuluvien hankkeiden ja opinnäytetöiden aineiston kautta.

Artikkelin aineisto ja tavoitteet

Tutkimusohjelmaa varten kerätty eri aihepiirien tilastoaineisto maaseudun perusrakenteista ulottuu pisimmillään 1880-luvulta 2000-luvulle. Pyrkimyksenä oli saada kaikista kunnista perusaineisto, joka mahdollistaa alueiden keskinäisen vertailun. Aineistoa kerättiin kymmenen vuoden aikajaksoissa tai joissakin tapauksissa myös tätä selvästi lyhyemmin aikaväleihin. Kokonaisuutena tärkeitä aineistonkeruukohteita oli kaksi: Vanhempaa aineistoa 1800-luvun lopusta pääosin 1900-luvun puoliväliin ulottuvalta ajanjaksolta saatiin erityisesti Tilastoarkistossa säilytettävistä alkuperäislähteistä. Uudemmpaa aineistoa 1900-luvun alkupuolelta nykypäivään ulottuvalta ajanjaksolta koottiin ennen kaikkea Suomen Virallisen Tilaston julkaisuista. Tämän lisäksi aineistoa täydennettiin myös muista lähteistä mahdollisuuksien mukaan.

Tässä artikkelissa käsitellään elinkeinoin liittyvää tilastoaineistoa melko yleisellä tasolla. Tarkastelun kohteena on sekä suomalaisen maaseudun yleinen kehitys että tutkimuskuntien vaiheiden seuraaminen tätä taustaa vasten. Millainen muutos tutkimuskuntien elinkeinorakenteessa on tapahtunut? Miten valtakunnallinen kehitys näkyy yksittäisissä kunnissa? Voidaanko elinkeinorakenteen muutoksessa havaita ajallisia ja alueellisia eroja? Tutkimuskuntien pitkän aikavälin kehityksen tarkastelun ohella artikkelissa pyritään siis tarkentamaan maamme elinkeinorakenteen muutoksesta tiedossa olevaa yleiskuvaa. Kuntien vaiheita tarkastellaan mahdollisimman tasapuolisesti kulloisenkin kuntajaotuksen mukaan, mutta elinkeinorakenteeseen merkittävästi vaikuttaneet rajamuutokset otetaan tarkastelussa huomioon ja ne tulevat myös tekstissä ilmi.

Tapahtuneen kehityksen seuraamisessa käytettiin peruslähteenä Tilastokeskuksen julkaisua Väestön elinkeino (1979), johon on kerätty tiedot kuntien elinkeinorakenteesta vuosina 1880–1975. Kunnittaisten tietojen tarkastelussa käytettiin kuitenkin harkintaa, jos tiedot poikkesivat merkittävästi paikkakunnan yleisestä kehityksestä. Varhaisimpien ammattitietojen luotettavuuden lisäksi ongelmia aiheuttaa ammattiryhmien luokittelun muuttuminen. Elinkeinojen yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa hyödynnettiin etenkin

yleisten maatalouslaskentojen (1910–1990) ja teollisuustilaston (1926–1998) kuntakohtaisia aineistoja. Näitä lähteitä edeltävän ajanjakson osalta ilmeni aineiston saatavuudessa sen sijaan huomattavia puutteita tai olemassa olevia tietoja ei voi pitää täysin luotettavina, mutta erilaisia täydentäviä lähteitä käyttämällä pyrittiin ongelmat kuitenkin ratkaisemaan. Tilastoaineiston laajuuden takia lähteisiin ei yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta viitata tekstissä.

Aineiston kerääminen ei ollut ongelmatonta, sillä tilastojen sisältö, tarkkuus ja laatu ovat vaihdelleet vuosikymmenten kuluessa paljon. Eri vuosikymmenten tilastotietoja ei voi myöskään kaikilta osin verrata keskenään. Toisaalta tietyistä aihepiireistä olisi mahdollista kerätä kuntatason tietoa enemmänkin, mutta alkuperäisaineiston laajuuden takia tämä veisi paljon aikaa. Kokonaisuutena kerätyn aineiston kattavuutta voi silti pitää kohtalaisen hyvänä. Aineiston luonteesta johtuen tulokset esitetään suhteellisen yleisellä tasolla, sillä näin toimimalla vältetään yksittäisten lukuarvojen luotettavuuteen ja vertailukelpoisuuteen liittyvät ongelmat. Tulokset esitetään sanallisesti sekä kolmena elinkeinorakenteen muutosta esittävänä kuvana, joista ilmenee alkutuotannon, jalostuksen ja palvelujen suhde tutkimuskunnissa eri ajanjaksoina.

Elinkeinorakenteen muutos suomalaisella maaseudulla ennen toista maailmansotaa

Maatalouden laajenemisen ja alkavan teollistumisen aika 1880-luvulta I maailmansotaan

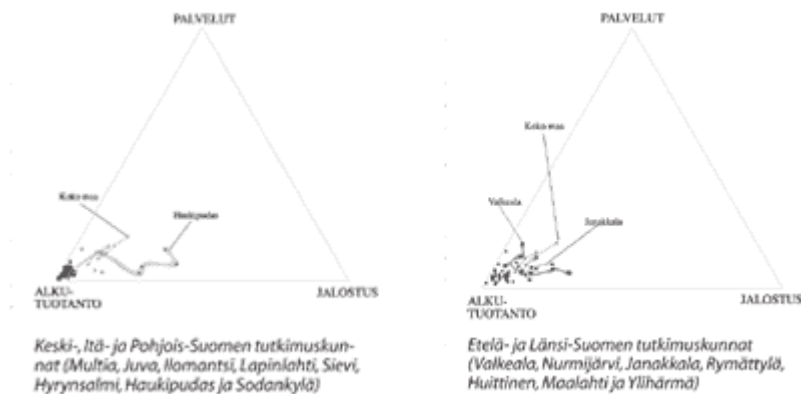
Maamme oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa jalostus- ja palveluammattien suhteellisesta kasvusta huolimatta vielä hyvin alkutuotantovaltainen (Rasila 1982: 140–141). Maa- ja metsätaloudesta sai toimeentulonsa vuosisadan vaihteessa noin 80 % ammatissa toimivasta väestöstä, josta yli puolet oli työväestöä ja loput talollisia ja amppareita (Alapuro 1985: 42; Peltonen 1992: 266–275). Maatalousväestön suurta määrää selittää lähinnä maamme myöhäinen teollistuminen ja siirtolaisuuden vähäisyys (Alapuro 1985: 43). Maaseudun luonnollisen väestönkasvun ja muuttoliikkeen välisen epätasapainon takia niin sanotun tilattoman väestön ongelma säilyikin aikakauden vaikeana kysymyksenä. Tilanteeseen pyrittiin vaikuttamaan sekä asutuspolitiikalla että torpparien aseman parantamisella, mutta tulokset jäivät vähäisiksi. (Haatanen 1968: 131, 141, 171, 180–181.) Samaan aikaan viljelmien lukumäärä kuitenkin kasvoi tilojen vapaaehtoisen osittamisen myötä voimakkaasti (Kupiainen–Laitinen 1995: 36–37).

Maatalouden tuotantorakenteessa tapahtuneet muutokset olivat 1800-luvun lopussa huomattavia. Ulkomailta saatu halpa vilja heikensi leipäviljantuotannon kannattavuutta maassamme ja vahvasti vastaavasti lypsykarjatalouden asemaa, varsinkin koska maitotuotteilla oli kysyntää myös ulkomailla (Soininen 1982: 27–28; Peltonen 1992: 111). Ajanjaksoa 1880-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan onkin kutsuttu lypsykarjavaltaisen maatalouden kaudeksi Suomessa. Alkutuotannon kehitys oli muutenkin voimakasta, sillä tilojen jakamisen ohella peltoala kasvoi, viljelysmaan käyttö tehostui ja maatalous koneellistui. (Soininen 1982: 27–31.) Myös metsätulojen merkitys maatilojen tulonmuodostuksessa vahvistui, mutta kokonaisuutena puunmyynti oli 1800-luvun lopussa kuitenkin vielä harvinaista ja keskittyi suurimmille tiloille. Monin paikoin karjatalouden kohentuminen ja meijeritoiminnan uudenaikaistuminen vaikuttivat maatilojen tulotasoon metsätaloutta enemmän. (Peltonen 1992: 194–199.) Toisaalta puunkorjuun lisääntyminen merkitsi etenkin pienviljelijöille lisääntyviä ansio- mahdollisuuksia hakkuu-, kuljetus- ja uittotöissä (Helander 1949: 431–432, 436).

Maamme metsäteollisuuden kasvu 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa oli maaseudun muutoksen näkökulmasta joka tapauksessa tärkeää. Aiemmin metsästä oli otettu lähinnä kitalouksissa tarvittavaa puutavaraa ja sitä oli käytetty karjanruokintaan, kaskeamiseen ja tervanpolttoon, mutta 1800-luvun lopussa näiden käytötapojen merkitys oli jo olennaisesti vähentynyt. Vastaavasti sahojen ja puunjalostusteollisuuden puuntarve lisääntyi. (Soininen 1982: 47; Peltonen 1992: 176–181.) Metsäteollisuus loi maaseudulle myös kokonaisia tehdasyhdyskuntia, jotka kasvoivat 1900-luvun alussa hyvin nopeasti (Katajamäki 1988: 130). Jalostusyksiköiden lukumäärän ja työllistävyyden perusteella nimenomaan sahat, puuhiomot ja paperi- sekä selluloosatehtaat olivat 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa maaseudun keskeisiä teollisuuslaitoksia. Teollisuuden merkitys olikin erityisesti maan eteläosassa paikoitellen huomattava, vaikka koko-

naisuutena jalostuselinkeinosta sai tässä vaiheessa toimeentulonsa vain noin kymmenesosa maamme ammatissa toimivasta väestöstä (ks. Jutikkala 1959: 61; Alapuro 1985: 42).

Koko maan tavoin myös tutkimuskuntien elinkeinorakennetta hallitsi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa lähes yksinomaan maa- ja metsätalous (kuva 2). Alkutuotantoa koskevien arkistotietojen erittäin suuret vaihtelut ajanjakson eri vuosikymmeninä heikentävät yksityiskohtaisen tarkastelun luotettavuutta, mutta kokonaisuutena maa- ja metsätalouden kasvusuunta on kuitenkin selvä. Tärkeimpien kotieläinten lukumäärä lisääntyi koko maassa tasaisesti eikä tutkimuskuntien välillä voida havaita poikkeuksellisen suuria eroja. Myös peltoala kasvoi miltei kaikissa kunnissa huomattavasti: ainoastaan Hyrynsalmella ja Haukiputaalla uudisraivaus oli muita paikkakuntia vähäisempää. Nimenomaan kasvavissa teollisuuskunnissa Haukiputaalla, Valkealassa ja Janakkalassa maa- ja metsätalouden työllistävää osuutta ammatissa toimivasta väestöstä oli kuitenkin jo 1900-luvun alussa muita tutkimuskuntia selvästi pienempi (kuva 2). Poikkeuksena oli myös Rymättylä, jossa kasvava purjelaivaliikenne tarjosi huomattavan paljon työpaikkoja (Matinelli 2000: 233).

KUVA 2. Tutkimuskuntien elinkeinorakenteen muutos vuosina 1880–1940 alkutuotannon, jalostuksen ja palvelujen keskinäisen prosenttijakauman mukaan. Etelä- ja Länsi-Suomen tutkimuskunnat (Valkeala, Nurmijärvi, Janakkala, Rymättylä, Huittinen, Maalahti ja Ylihärmä) Keski-, Itä- ja Pohjois-Suomen tutkimuskunnat (Multia, Juva, Ilomantsi, Lapinlahti, Sievi, Hyrynsalmi, Haukipudas ja Sodankylä)

Tutkimuskunnista Janakkalassa teollisuus oli luonteeltaan monipuolisinta, sillä paperitehtaan lisäksi paikkakunnalle syntyi hyvien luonnonmaantieteellisten olosuhteiden ja rautatien ansiosta muun muassa huomattavan laajaa tiiliteollisuutta ja hiiva- sekä alkoholituotantoa (Kerkkonen 1976: 660–678). Myös Nurmijärvelle syntyi suurteollisuutta, kun rautatien varteen hakeutuneet Rajamäen hiiva- ja spriitehdas sekä Hyvinkään villatehdas aloittivat 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa toimintansa (Tommila 1959: 494–499). Huittisissa teollisuus keskittyi Keikyään, jossa villakehrutehdas laajeni ennen toista maailmansotaa merkittäväksi työllistäjäksi (Viikki 1989: 232–240). Paikallisesta näkökulmasta ehkä merkittäväntä oli silti 1840-luvulla käynnistyneen Ilomantsin Möhkön rautaruukin toiminta. Vuosisadan lopussa Möhkössä jalostettiin noin viidennes koko maan takkiraudasta ja tuotanto tarvittavine sivutoimintoineen työllisti alueella noin 2000 henkilöä. Ruukkikylän kukoistuskautta päättyi kuitenkin jo vuonna 1907 tuotanto-kustannusten nousua ja Venäjän markkinoiden tyrehtyttyä. (Karjalainen 1991: 43–52.)

Tutkimuspaikkakunnista selvästi käännteentekevin muutos elinkeinorakenteessa tapahtui kuitenkin 1890-luvulta alkaen saha- ja puunjalostuspaikkakunnilla Valkealassa ja Haukiputaalla. Valkealassa työtä tarjosi erityisesti 1800-luvun lopussa käynnistynyt Kymintehtaan ja Voikkaan paperi- ja selluloosateollisuus. Tehtaiden toiminta laajeni varsin nopeasti: työntekijämäärä seitsenkertaistui 20 vuodessa siten, että ennen ensimmäistä maailmansotaa tehtaat työllistivät jo 2400 henkilöä (Talvi 1979: 321). Valkealan monipuolista jalostustoimintaa täydensi paperitehtaiden ympärille syntynyt saha- ja metalliteollisuus sekä muualla kunnassa sijainnut puunjalostus-, tekstiili- ja kemiateollisuus. Sen sijaan Haukiputaalla elinkeinorakenteen muutos perustui yksinomaan sahateollisuuteen. Paikkakunnalla toimi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kolme sahaa ja Haukipudas olikin yksi maan teollistuneimmista kunnista (Rytönen 1989: 39–40, 139–143, 170). Tuotanto kasvoi nopeasti ja vuonna 1910 Haukiputaan sahoilla työskenteli jo yli

650 henkilöä (Kuvneröorien kertomukset läänien tilasta 1910).

Maa- ja metsätalouden asema vahvistuu maailmansotien välisenä aikana

Maassamme vallinneen elintarvikepulan takia omavaraisuusasteen kohottaminen oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen tärkein maatalouspoliittinen tavoite. Peltoalaa lisäämällä ja tuotantoa monipuolisesti tehostamalla tässä onnistuttiinkin. (Korpela 1967: 35–47.) Uutta peltoa raivattiin erityisesti maan etelä-, kaakkois- ja keskiosissa, mutta suhteellisesti tarkasteltuna muutos oli kuitenkin merkittäväntä Itä- ja Pohjois-Suomessa (Korpela 1967: 39; Jutikkala 1972: 146). Tärkeä osuus maataloustuotannon laajenemisessa oli myös lannoitteiden käytön vauhdittumisella ja kotieläinten määrällisellä kasvulla (Jutikkala 1982: 216–221). Ajanjaksolle oli lisäksi ominaista pienviljelijöiden aseman vakiintuminen, sillä torppien ja mäkitupien itsenäistyminen lisäsi maanomistajien määrää lähes 92 000:lla ja maailmansotien välisenä aikana toteutettu asutustoiminta edelleen yli 27 000 tilalla (Kupiainen–Laitinen 1995: 42–45).

Pientilavaltaisen maatilatalouden tukeminen oli olennainen osa maamme maataloustuotannon vahvistamiseen ja työllisyyden hoitoon tähännyttä maatalouspolitiikkaa (Kananen 1986: 25–26). Maanviljelyn ja karjatalouden ohella kuitenkin myös metsätöiden tarjoamat ansiomahdollisuudet olivat erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa maaseudun asukkaille tärkeitä (Katajamäki 1988: 32). Maa- ja metsätalous oli kuitenkin elinkeinoista selvästi merkittävin, sillä vuonna 1930 sai koko maan ammatissa toimivasta väestöstä 70 % siitä toimeentulonsa (Alapuro 1985: 79). Maaseudun tärkeimpänä teollisuudenhaarana säilyi puunjalostus, vaikka yhä useampi tämän alan työpaikka sijaitsikin nyt muualla kuin maalaiskunnissa (Harmaja 1945: 216–220). Tilannetta selittää osaltaan monen maaseudun keskuksen muuttuminen hallinnolliselta asemaltaan kauppalaksi. Koska teollisuuden ajateltiin vaikuttavan kunnanvaltuustojen voimasuhteisiin ja lisäävän köyhäinhoidon rasitusta, maaseudulla suhtauduttiin teollistumiseen monin paikoin melko kielteisesti (Soikkanen 1966: 504–505, 786).

Maa- ja metsätalouden osuus työllistäjänä säilyi maailmansotien välisenä aikana miltei kaikissa tutkimuskunnissa jokseenkin ennallaan (kuva 2). Tilojen lukumäärä kasvoi tasaisesti eikä maatalouden kehityksessä voida havaita erityisen selviä alueellisia eroja. Myös karjatalouden harjoittaminen jatkui koko maassa entiseen tapaan. Sen sijaan peltoala laajeni eniten maan keski-, itä- ja pohjoisosien tutkimuskunnissa, joissa raivattavaa oli maan etelä- ja länsiosien kuntia enemmän. Tärkeimmistä uudisraivauskunnista Sievissä muutos ajoittui 1910-luvulle, jolloin paikkakunnalle muutti Etelä-Pohjanmaalta ja Pohjois-Amerikasta poikkeuksellisen paljon omaa tilaa hakevia viljelijäperheitä (vrt. Sarkkinen 1993: 66). Myös Haukiputaalla uudisraivauksen voimakaimmat vuodet 1920-luvulla olivat samalla vahvan muuttovoiton aikaa. Hyrynsalmella 1920-luvun voimakasta pellonraivausta selittää puolestaan maatalouden merkityksen vahvistuminen tervanpolton päättymisen jälkeen (Turpeinen 1988: 408–409, 436).

Suurimmassa osassa tutkimuskuntia teollinen toiminta oli tässä vaiheessa hyvin vähäistä. Eniten työtä tarjosivat pienet sahat ja myllyt, joiden toiminta oli kuitenkin kausiluonteista. Palveluiden osuus alkoi kasvaa 1920-luvulla vähitellen teollistuneista kunnista alkaen, mutta niin jalostuksen kuin palveluelinkeinon parissa työskentelevien määrä jäi kuitenkin tutkimuskunnissa vielä hyvin vähäiseksi. Muiden kuin alkutuotannosta toimeentulonsa saavien suhteellinen osuus oli tavallisesti alle 5 % ammatissa toimivasta väestöstä. Valkealassa tilanteeseen vaikutti Kymintehtaan ja Voikkaan paperi- ja selluloosatehdasalueiden irtautuminen vuonna 1919 yhdessä litin Kuusankosken tehdasalueen kanssa omaksi kunnakseen sekä Kouvolan rautatie- ja kauppayhdyskunnan vastaava itsenäistyminen vuonna 1922, jolloin jäljelle jääneen kunnan pääosan elinkeinorakenne muuttui jälleen aiempaa maa- ja metsätalospainotteisemmaksi. Sen sijaan Hyvinkään irtautuminen Nurmijärvestä vuonna 1921 ei aiheuttanut kunnan elinkeinorakenteeseen yhtä merkittävää muutosta. Joka tapauksessa teollisuuden merkitys oli tässä vaiheessa keskimääräistä suurempi ainoastaan Janakkalassa ja Haukiputaalla (kuva 2).

Elinkeinorakenteen muutos suomalaisella maaseudulla toisen maailmansodan jälkeen

Asutuspolitiikan aika 1940- ja 1950-luvuilla

Maaseudun elinkeinorakenne oli toisen maailmansodan jälkeen edelleen varsin alkutuotantovaltainen, sillä vuonna 1950 maalaiskuntien ammatissa toimivasta väestöstä kaksi kolmasosaa sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta (Tauriainen 1983: 16–17). Maamme pienentyneen peltoalan ja koetun elintarvikepulnan takia maataloudessa pyrittiin jälleen tuotannon lisäämiseen ja tehostamiseen (Kananen 1986: 138–142, 202–204). Siirtoväelle ja rintamamiehille perustettiin maanhankintalain nojalla uusia tiloja, vanhojen pientilojen elinkelpoisuutta parannettiin lisämaiden avulla ja uutta peltoa raivattiin voimakkaasti. Yli yhden peltotehtaarin maatilojen lukumäärä kasvoikin 1940- ja 1950-luvuilla lähes 90 000:lla, ja samalla tilojen keskimääräinen peltopinta-ala pieneni (Laitinen 1995: 123–136.) Kun maatalouden hintapolitiikka tuki tässä vaiheessa nimenomaan maidontuotantoa, ja toisaalta maatalouden harjoittaminen laajeni etenkin itä- ja Pohjois-Suomen karjatalousalueilla, kohdistui tuotannon kasvu lähinnä lypsykarjatalouteen (Sauli 1987: 80–81).

Myös metsätöiden merkitys oli toisen maailmansodan jälkeen maaseudulla varsin suuri eikä hakkuutyövoimaa ollut aina riittävästi saatavissa (Heikinheimo–Ristimäki 1956: 93–94, 115). Koneellistamaton puunkorjuu oli edelleen kausiluonteista työtä, joka sopi hyvin pienviljelijäväestölle: tämä yhteys mahdollistikin osaltaan asutustoiminnan laajenemisen myös syrjäisille seuduille (Oksa–Rannikko 1984: 159). Toisaalta juuri vuodenaajoista riippuvainen työvoimavaihtelu motivoi jo 1950-luvulla maaseudun elinkeinorakenteen monipuolistamiseen eli käytännössä teollisuustyöpaikkojen lisäämiseen (Turunen ym. 1990: 36–37). Teollisuudella oliikin esimerkiksi vuonna 1950 merkitystä vain noin kymmenesosassa Suomen maalaiskunnista (ks. Tuominen 1954: liite 2). Tavallisimmin jalostuselinkeinojen työpaikkoja tarjosivat maa- seudulla edelleen vain sahat, myllyt ja meijerit (vrt. Koski 1988: 40–43). Vieläkin selvemmin kaupunkeihin ja kauppaloihin painoutuivat kuitenkin palvelut (ks. Tuominen 1954: liite 2).

Toisen maailmansodan jälkeinen asutus- ja uudisraivaustoiminta tulee myös tutkimuskuntien tarkastelussa selvästi esiin. Maatilojen lukumäärä kasvoi suhteellisesti tarkasteltuna eniten Janakkalassa, jonne siirtoväkeä asutettiin huomattavan paljon. Myös kaikissa muissa tutkimuskunnissa tilojen lukumäärä lisääntyi toisen maailmansodan jälkeen, mutta jo 1950-luvulla määrä alkoi lllomantsia, Hyrynsalmea ja Sodankylää lukuun ottamatta vähentyä. Myös peltoalan kasvun suhteen juuri nämä kunnat erottuvat selvästi muista, sillä maan länsiosassa uudisraivaukseen soveltuva ala oli jo suhteellisen vähäinen, kun taas maan itä- ja pohjoisosan tutkimuskunnissa peltoala laajeni edelleen. Kotieläinten lukumäärän kehityksessä alueelliset erot eivät sen sijaan olleet yhtä huomattavia. Kuitenkin 1950-luvulla nimenomaan lllomantsissa, Hyrynsalmella ja Sodankylässä esimerkiksi hevosten lukumäärä pysyi jokseenkin ennallaan ja lehmien lukumäärä puolitoistakertaistui, vaikka muissa tutkimuskunnissa kehitys oli jo toisentyypistä. Myös metsätöiden merkitys oli näissä kunnissa selvästi suurin, joskin myös muissa maan keski-, itä- ja pohjoisosan tutkimuskunnissa puunkorjuun merkitys oli edelleen tärkeä.

KUVA 3. Tutkimuskuntien elinkeinorakenteen muutos vuosina 1940–1970 alkutuotannon, jalostuksen ja palvelujen keskinäisen prosenttijakauman mukaan.

Vaikka keskeisten tunnuslukujen mukaan arvioituna maa- ja metsätalouden kokonaismerkitys kasvoi toisen maailmansodan jälkeen, alkoi alkutuotannosta toimeentulonsa saaneiden henkilöiden määrä tässä vaiheessa kuitenkin jo vähentyä (kuva 3).

Toisaalta on huomattava, että niin teollisuuden kuin palveluidenkin merkitys oli 1950-luvulla monissa tutkimuskunnissa kuitenkin vielä varsin vähäinen. Kuntien välillä oli toki suuria eroja, sillä perinteisissä teollisuuskunnissa Janakkalassa ja Haukiputaalla noin kolmasosa ammatissa toimivasta väestöstä sai toimeentulonsa teollisuudesta ja työntekijämäärät kasvoivat edelleen. Kunnat kuuluivatkin maan teollistuneimpien kuntien joukkoon (Palmgren 1961: 93). Elinkeinorakenteen muutos oli kuitenkin tässä vaiheessa voimakkainta Ylihärmässä, jossa maatalouskoneteollisuus laajeni nopeasti (ks. Ylikangas 1989: 515–529). Tutkimuskunnista erityisesti Huittinen alkoi puolestaan laajeta merkittäväksi kaupan ja palveluiden keskuiseksi.

Vaikeat vuodet 1960-luvun alusta 1970-luvun alkuun

Maa- ja metsätalouden voimakas murrosvaihe oli käynnistynyt jo maatalouden koneellistumisen alkaessa 1950-luvulla, mutta muutoksen vaikutus maaseudun elämänmenoon oli vähittäinen (Oksa–Rannikko 1984: 161–163). Tuotantoa pyrittiin laajentamaan ja tehostamaan: uutta peltoa raivattiin runsaasti vielä 1960-luvun alussa erityisesti maan itä- ja pohjoisosissa (Kärkkäinen 1970: 150–151). Maatalouden voimakas koneellistuminen vähensi kuitenkin 1960-luvulla erityisesti hevosten määrää selvästi (Pihkala 1982: 390). Karjataloudessa ja peltoviljelyssä tapahtuneen monipuolisen kehityksen tuloksena elintarvikepula vaihtuikin vähitellen yliuotannoksi (Laitinen 1995: 137). Tästä huolimatta maamme maatalouspoliittiset linjaukset muuttuivat kuitenkin vasta 1960-luvun lopulla, jolloin tuotantoa alettiin supistaa vapaaehtoisille tiloille suunnatun pellonvarausjärjestelmän kautta (Sauli 1987: 84–97, 150–156). Varsinkin maan itä- ja pohjoisosissa monet tilat luopuivatkin maatalouden harjoittamisesta ja laajimmillaan viljelystä oli poissa tällä tavoin yli 9 % maan peltoalasta (Jaatinen–Alalammi 1978: 15, 17).

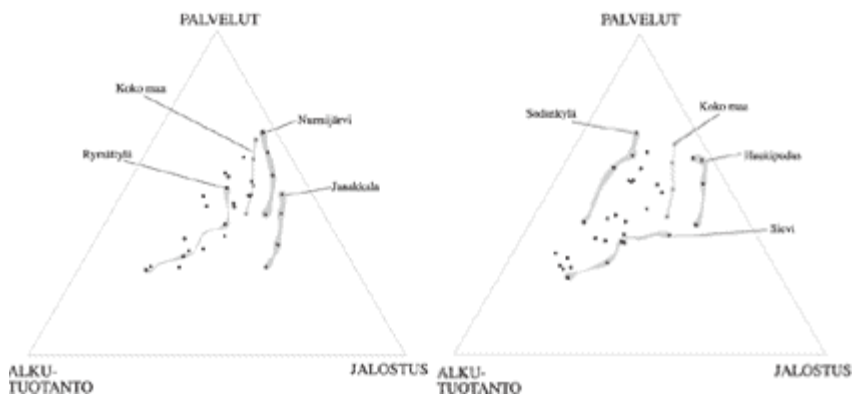
Metsätaloudessa muutos oli maatalouden samanaikaista kehitystä nopeampi. Perinteisistä hakkuumenetelmistä siirryttiin 1950-luvun loppu- vuosista alkaen moottorisahan käyttöön, ja 1960-luvulla myös kuorinta siirtyi tehtaalle ja kuljetuskin koneellistui (Salminen 1996: 20–22, 26, 40–41). Lyhyen muutosvaiheen seurauksena metsätöistä toimeentulonsa saavan väestön määrä pienenikin 1960- ja 1970-luvuilla voimakkaasti ja erityisesti Itä- ja Pohjois- Suomen pientilojen toiminta-edellytykset murenivivat (Rannikko 1999: 216). Muutos koetteli kuitenkin myös muita elinkeinoja: esimerkiksi maaseudun perinteinen teollisuus joutui vaikeuksiin ja työpaikat vähenivät selvästi (Koski 1988: 41, 43). Maaseudun ongelmat ilmenivät myös monien vähittäiskauppojen ja kansakoulujen lopettamisena (Tauriainen 1983: 17–18). Tilanne oli vaikein syrjäisimmissä kunnissa, sillä maaseudulle perustetut uudet yrityksetkin sijoituivat usein paikkakunnille, joissa teollisuutta oli jo ennestään (Koski 1988: 86–87). Maa- ja metsätalouden muutos jatkui myös pääosassa tutkimuskuntia 1960-luvulla yleisen kehityksen tavoin, mutta aiempien vuosikymmenten tapaan voi kuntien välillä havaita edelleen eroavaisuutta (kuva 3). Erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen kunnissa eli Ilomantsissa, Hyrynsalmella ja Sodankylässä maatilojen lukumäärä lisääntyi ja peltoala kasvoi edelleen. Muualla maatalous pysyi kokonaisuutena ennallaan tai maltillinen muutos jatkui. Toisaalta muutkaan elinkeinot eivät tavallisesti pystyneet tarjoamaan merkittävästi lisää työmahdollisuuksia, vaikka näiden elinkeinoiden suhteellinen osuus ammatissa toimivasta väestöstä kasvoikin tasaisesti. Erityisen selvästi teollistuivat tässä vaiheessa kuitenkin aktiivista elinkeinopolitiikkaa harjoittanut Huittinen sekä hyvästä sijainnistaan pääkaupunkiseudulla hyötynyt Nurmijärvi (vrt. Sormunen 1974: 344–348; Viikki 2001: 190–191). Sen sijaan Haukiputaalla jalostuksen työpaikat vähenivät yli tuhannella, mikä selittyy suurelta osin sahateollisuudessa tapahtuneilla muutoksilla. Muutos oli merkittävää myös palveluammateissa, jotka nyt työllistivät suuressa osassa tutkimuskuntia jo neljänneksen ammatissa toimivasta väestöstä, Nurmijärvellä ja Huittisissa eri elinkeinoista jopa eniten.

Kohti nykyaikaa

Teollistumisen ja hyvinvointipalveluiden syntyminen aika 1970-luvun alusta 1980-luvun loppuun

Maaseudun rakenteellinen muutos jatkui 1970-luvulla edelleen, sillä palvelut laajenivat maalaiskuntien tärkeimmäksi elinkeinoksi (Tauriainen 1983: 16). Tilanteeseen vaikuttivat esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä sivistystoimessa 1970-luvulla tehdyt

uudistukset, jotka lisäsivät julkisen sektorin työpaikkojen määrää erityisesti kunta-keskuksissa (Rannikko 1993: 38–39). Kattavan hyvinvointipalveluverkoston luominen olikin maaseudun elinvoimaisuuden säilymisen kannalta tärkeä osatekijä (Kuhmonen 1997: 20; Rannikko 2000: 52). Myös teollisuuden merkitys kasvoi tuntuvasti 1970-luvulla ja erityisesti vuosikymmenen alkupuolella uusia yrityksiä perustettiin tukitoimien vauhdittamana (Koski 1988: 88). Aluepoliittisten toimien on katsottu nopeuttaneen erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen teollistumista, vaikka näiden toimenpiteiden vaikutuksia jonkin vaikea yksiselitteisesti selvittää (Tervo 1985: 230–232; Hautamäki 1986: 27). Toisaalta teollistuminen oli aiempien vuosikymmenten tapaan edelleen erityisen vähäistä kaikkein pienimmissä ja syrjäisimmissä kunnissa, kun taas jo ennestään teollistuneissa kunnissa yritystoiminta laajeni (Koski 1988: 89). Jalostuselinkeinossa työskentelevien osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli maaseutumaisissa kunnissa suurimmillaan 1970- ja 1980-lukujen taitteessa, jonka jälkeen teollisuuden suhteellinen merkitys väheni. Sen sijaan yhteiskunnallisten palveluiden työllistävä vaikutus kasvoi vielä 1980-luvullakin. Kuntien väliset erot olivat kuitenkin hyvin suuret, ja ennen kaikkea haja-asutusalueilla alkutuotanto säilyi edelleen tärkeimpänä elinkeinona. (Survo 1988: 43–44, 46–54). Myös maa- ja metsätaloudessa tapahtui joka tapauksessa huomattavia muutoksia, kun tilat erikoistuiivat yhteen tuotantosuuntaan (Ylätaalo 1989: 14–29). Maatalouden leimallisimpana piirteenä oli kuitenkin edelleen ylituotanto, jota ei erilaisilla rakenne- ja tuotantopoliittisilla toimenpiteillä pystytty estämään (Pietiäinen 1992: 227–235). Toimivien maatilojen lukumäärä väheni 1970- ja 1980-luvuilla edelleen tasaisesti ja samalla tilakoko suureni (Ylätaalo 1989: 10–12).

KUVA 4. Tutkimuskuntien elinkeinorakenteen muutos vuosina 1970–2000 alkutuotannon, jalostuksen ja palvelujen keskinäisen prosenttijakauman mukaan.

Tutkimuskuntien tarkastelun perusteella voi suomalaisen maaseudun elinkeinorakenteen muutosta pitää 1970- ja 1980-luvuilla varsin tasaisena (kuva 4). Palveluelinkeinon kasvu perustui kaikissa kunnissa yhteiskunnallisiin palveluihin liittyvien työpaikkojen kehittymiseen, sillä kaupan ja liikenteen aloilla muutos oli huomattavasti aaltoilevampaa ja kokonaisuutena vähäisempää. Palveluammateissa toimivan väestön kasvu oli kuitenkin kaupunkien läheisyydessä syrjäisiä kuntia merkittävämpää, mikä kertoo suurten keskusten tarjoamista monipuolisista työmahdollisuuksista. Kasvu jatkui myös 1980-luvulla, mutta Hyrynsalmea lukuun ottamatta se oli kaikissa tutkimuskunnissa edellistä vuosikymmentä hillitympää. Maa- ja metsätalouden merkityksen vähentyessä palveluiden osuus kokonaisuutena vahvistui kuitenkin niin, että 1990-luvulle tultaessa kaikkien muiden tutkimuskuntien paitsi Janakkalan ja Sievin asukkaita työllistivät palveluelinkeinot eniten. Erityisesti Sodankylässä palveluiden merkitys kasvoi nopeasti (kuva 4).

Maa- ja metsätalous säilyi erityisesti 1970-luvulla monessa kunnassa huomattavan tärkeänä elinkeinona, sillä vuonna 1980 alkutuotanto oli perinteisiä teollisuuskuntia Haukipudasta ja Janakkalaa sekä myöhemmin teollistuneita Ylihärmää, Nurmijärveä ja Huittista lukuun ottamatta tutkimuskuntien toiseksi tärkein elinkeino. Kuitenkin myös teollisuuden merkitys kasvoi miltei kaikissa kunnissa eri puolella maata: Rymättylässä teollisuustyöpaikkojen määrä lähes viisinkertaistui, mikä selittyy liikenneyhteyksien

paranemisella, aktiivisella elinkeinopolitiikalla ja kehitysalue-etuilla (Matinoli 2000: 367–368). Teollisuuden osuus elinkeinorakenteesta olikin 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa lähes kaikissa tutkimuskunnissa koko maan tavoin suurimmillaan.

Varsinkin osassa pieniä tutkimuskuntia työpaikkojen menetys oli jo 1980-luvulla huomattavan suurta, mutta kehitystä ei kuitenkaan voida tältä osin yleistetä. Sen sijaan maataloudessa tilanne oli selkeä: kaikkien maatalouden tunnuslukujen mukaan muutos oli suurin maan itä- ja pohjoisosissa, kun taas maan etelä- ja länsiosissa kehitys oli maltillisempaa. Toisaalta siirtyminen lypsykarjanpidosta muihin tuotantosuuntiin oli yleisintä juuri Etelä- ja Länsi-Suomen peltovaltaisilla alueilla.

Palveluyhteiskunnan aika 1990-luvulla

Maaseudun elinkeinorakenne on 1990-luvulla edelleen eriytynyt. Mitä kaupunkimaisempi kunta on, sitä suurempi osuus ammatissa toimivasta väestöstä työskentelee palvelu-elinkeinoissa. Maaseutumaisiksi luokitelluissa kunnissa korostuu sen sijaan sekä maa- ja metsätalouden että yhteiskunnallisten palveluiden työllistävä merkitys. (Myrskylä 1997: 32–33.) Myös teollisuuden osuus on kuitenkin erityisesti maan etelä- ja länsiosissa monin paikoin merkittävä (Volk 2000: 31). Toisaalta elinkeinorakenteen kehitystä voi tarkastella myös maaseututyypeittäin, jolloin erityisesti harvaan asutun maaseudun muuta maata ongelmallisempi työpaikkakehitys korostuu. Näissä kunnissa on ollut erityisen vaikea korvata alkutuotannosta poistuneita työpaikkoja. (Kataja–Patjas 2001: 36.) Maa- ja metsätalouden tilannetta muuttikin erityisesti Suomen liittyminen Euroopan unioniin vuonna 1995. Alueellisesti tarkasteltuna maatalouden harjoittaminen on tämän jälkeen vähentynyt eniten tuotannon kannalta epäedullisimmilla alueilla maan itä- ja pohjoisosissa ja keskittynyt vastaavasti maan etelä- ja länsiosiin kunkin tuotantosuunnan tärkeimmille alueille. (Pyykkönen 1999: 7.)

Tutkimuskuntia tarkasteltaessa havaitaan, että palveluiden osuus ammatissa toimivan työväestön toimeentulolähteenä on kasvanut miltei kaikissa kunnissa edelleen tasaisesti. Palvelut ovatkin 2000-luvulle tultaessa kaikissa muissa tutkimuskunnissa paitsi Sievissä tärkein elinkeino (kuva 4). Kuntien välillä on kuitenkin edelleen eroja: ammatista toimivasta väestöstä saa keskimääräistä suurempi osuus toimeentulonsa palveluista suurten keskusten läheisyydessä sijaitsevista kunnissa kuten Nurmijärvellä, Haukiputaalla ja Valkealassa, mutta myös syrjäisissä kunnissa kuten Sodankylässä, Iloantsissa ja Hyrynsalmella. Toisaalta myös teollisuuden merkitys on kasvanut siten, että yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta se on tutkimuskunnissa toiseksi tärkein elinkeino; Sievissä teollisuus on elinkeinoista tärkein. Elinkeinorakenteen muutokseen liittyy luonnollisesti myös alkutuotannon työllistävyyden voimakas väheneminen ja tutkimuskunnista ainoastaan Juvalla ja Multialla se on elinkeinoryhmistä suurin.

Myös teollisuuden yksityiskohtaisempi tarkastelu tuo esiin kehityksen suuret paikkakunta-kohtaiset vaihtelut. Teollisuuden merkitys on vähentynyt osassa kuntia: Rymättylässä työpaikkojen määrä on vähentynyt puoleen, kun yksittäiset yritykset ovat siirtäneet tuotantoaan muualle (ks. Matinoli 2000: 368–369). Toisaalta Sievissä teollisuuden tarjoamien työpaikkojen määrä on kaksinkertaistunut ja Ylihärmässä puolitoista-kertaistunut, mutta näitä kuntia voikin pitää miltei poikkeustapauksina suomalaisella maaseudulla. Sievin voimakkaan teollisen nousun taustalla on ollut 1970-luvulla aloittaneiden pienyritysten kehittyminen suuryrityksiksi, mikä Kangasharjun ym. (1999: 44) mukaan selittyy paikkakunnan yrittäjähenkisyydellä ja työvoiman hyvällä saatavuudella. Kuten ennenkin, vähiten teollista toimintaa on edelleen maan keski-, itä- ja pohjoisosien tutkimuskunnissa.

Muiden elinkeinoryhmien tavoin myös maa- ja metsätalouden työllistävä merkitys vaihtelee kunnittain selvästi. Juvan ja Multian lisäksi myös Sievissä ja Rymättylässä alkutuotannon osuus ammatissa toimivasta väestön työpaikoista oli vuonna 2000 yli 20 %, kun taas Nurmijärvellä ja Haukiputaalla elinkeinon merkitys oli hyvin vähäinen. Maa- ja metsätalouden työllistävä merkitys on kuitenkin huomattavan suuri hyvin erityyppisissä kunnissa eikä esimerkiksi kunnan syrjäinen sijainti tarkoita välttämättä sitä, että kunnan elinkeinorakenne olisi maa- ja metsätalousvaltainen. Maatilojen lukumäärässä ja peltoalan laajuudessa tapahtuneet muutokset ovat kuitenkin olleet 1990-luvulla juuri syrjäisissä kunnissa eli Hyrynsalmella ja Iloantsissa selvästi suurimmat, kun taas suotuisimmilla viljelyalueilla maan etelä- ja länsiosassa viljelyksessä olevan pellon osuus on pysynyt ennallaan tai jopa kasvanut.

Lopuksi

Suomalaisen maaseudun elinkeinorakenteen muutos on ollut 1880-luvulta nykypäivään ulottuvalla tarkastelukaudella erittäin voimakas. Vaikka suurta osaa tästä ajanjaksosta voi perustellusti kutsua agraarimaaseudun ajaksi, on maaseudulla ilmennyt kautta aikojen myös muuta kuin maa- ja metsätalouteen liittyvää toimintaa. Alkutuotannon hallitsevan osuuden rinnalla ei siis pidä unohtaa muiden elinkeinojen merkitystä, vaikka toisaalta myöskään maa- ja metsätalouden tärkeyttä ei voi aliarvioida. Osaltaan maaseudun elinkeinorakenteen maa- ja metsätalousvaltaisen kokonaiskuvan muodostumiseen on vaikuttanut luonnollisesti elinkeinonharjoittamisen alueellinen laajuus, kun taas maaseudun teollisuus- ja palvelukeskukset ovat luonteeltaan rajattuja yhdyskuntia.

Suomalaisella maaseudulla on ollut aina monenlaisia kuntia. Maaseutua ei voi yleistää yksipuolisesti pelkäksi maatalousalueeksi, sillä maan keski-, itä- ja pohjoisosassa metsätalouden merkitys oli karjanhoidon ohella pitkään suuri. Toisaalta yksittäiset kunnat teollistuivat jo varsin varhaisessa vaiheessa. Pitkän aikavälin kehitystä seuraamalla voidaankin maaseudun muutoksesta löytää erilaisia aikakausia. Tarkastelujakson alkuvaihetta voi tutkimuskunnissa luonnehtia koko maan tavoin voimistuvan maa- ja metsätalouden ajaksi, jota osassa kuntia kuitenkin sävytti teollisuuden syntyminen ja nopea laajeneminen.

Tämän jälkeen eli maailmansotien välisenä aikana maa- ja metsätalouden osuus säilyi edelleen hyvin tärkeänä ja paikoitellen sen merkitys saattoi jopa vahvistua. Erityisesti syrjäisimmissä tutkimuskunnissa ilmeni tällöin huomattavan voimakasta pyrkimystä elinolosuhteiden parantamiseen.

Maa- ja metsätalous säilyi toisen maailmansodan jälkeen pitkään maaseudun tärkeimpänä elinkeinona. Alueelliset erot olivat kuitenkin aiempaa suurempia: osassa kuntia raivattiin vielä uutta peltoa, kun taas toisissa kunnissa teollisuuden merkitys oli jo huomattava. Vuosikymmenten kuluessa elinkeinorakenne monipuolistui joka tapauksessa myös niissä kunnissa, joiden elinkeinorakennetta alkutuotanto oli hallinnut. Muutos tapahtui kuitenkin eri kunnissa eri aikaan ja paikallisella yritteliäisyydellä tai aktiivisella elinkeinopolitiikalla oli tähän kehitykseen vaikutusta. Tämän voimakkaan teollistamiskauden jälkeen elinkeinorakenteen painopiste on muuttunut jälleen. Yleisen yhteiskunnallisen kehityksen mukaisesti palvelut ovat myös maaseudulla tällä hetkellä lähes poikkeuksetta tärkein elinkeino. Paikkakuntien erilaisten lähtökohtien takia on eri elinkeinojen suhteellisessa osuudessa kuitenkin edelleen myös alueellista vaihtelevuutta.

Maaseudun elinkeinorakenteen muutosta onkin syytä tarkastella myös alueellisesta näkökulmasta, vaikka tutkimusajanjakson pituuden vuoksi kuntien yksityiskohtainen vertailu on ongelmallista. Paikkakuntakohtaisten kehityskulkujen yleispiirteet ja muutoksen suuret linjat on kuitenkin mahdollista hahmottaa. Eniten muista tutkimuskunnista poikkeavat varhain teollistuneet kunnat Haukipudas ja Janakkala, joissa jalostusammattien osuus on ollut kaiken aikaa selvästi keskimääräistä suurempi. Kokonaisuutena samankaltaisen, vaikkakin ajalliselta kehitykseltään toisistaan poikkeavan kuntaparin muodostavat myös Valkeala ja Nurmijärvi, joissa maatalouden ja teollisuuden rinnakkaiselosta on muiden kuntien tavoin siirrytty vähitellen palveluvaltaiseen elinkeinorakenteeseen.

Myös tutkimuksen peltovaltaisimmat kunnat eli Ylihärmä ja Huittinen voidaan ryhmitellä vahvan maatalouden ja voimakkaan teollistumisen ansiosta omaksi kuntapariksi, mutta edellisistä kunnista poiketen muutos alkoi näissä kunnissa vasta toisen maailmansodan jälkeen. Lapinlahti, Juva, Sievi, Rymättylä ja Maalahti edustavat puolestaan koko tarkasteluajanjakson osalta lähellä maaseudun keskimääräistä kehitystä olevia alueita. Näissä kunnissa muutokset eivät ole olleet missään vaiheessa poikkeuksellisen suuria, vaan elinkeinorakenteen muutos on noudatellut yleistä yhteiskunnallista kehitystä. Kuntajoukon sisällä on toki alueellisista erityispiirteistä ja esimerkiksi teollistumisen voimakkuudesta aiheutuneita eroavaisuuksia, mutta lähtökohtaisesti näiden kuntien vuosisatainen kehitys on kuitenkin ollut samansuuntainen. Nimenomaan viime vuosikymmeninä kuntien elinkeinorakenne on monipuolistunut selvästi.

Syrjäisimmät tutkimuskunnat voidaan jakaa elinkeinorakenteen perusteella kahteen

ryhmään. Ilomantsi ja Multia edustavat pienviljely- ja metsätyövaltaista Suomea, jossa elinkeinorakenteen murros on ollut erityisen voimakas. Teollisuus ei ole saanut näissä kunnissa missään vaiheessa erityisen merkittävää jalansijaa. Vieläkin huomattavampia muutokset olivat olleet Hyrynsalmella ja Sodankylässä, joissa erityisesti maataloudessa tapahtuneet muutokset ovat suuria. Voimakkaan uudisraivauskauden jälkeen on tuotannosta jo luovuttu ja nykyisin julkisten ja yksityisten palveluiden työllistävä merkitys on erittäin tärkeä. Tällaisissa syrjäisissä kunnissa elinkeinorakenteen muutos alkutuotannosta kohti palveluita on ollutkin selkeä.

Tämänkaltainen tutkimuskuntien jakautuminen samansuuntaisiksi ryhmiksi osoittaa, että yleinen kehitys toteutuu kunnissa eri tavalla ja erilaisin painoituksin. Paikalliset kehityskulut eivät ole välttämättä tiukasti sidoksissa maakuntiin, mutta maantieteellisen sijainnin antama lähtökohtatilanne on kuitenkin kokonaisuutena yksi kehityksen osatekijä. Myös erilaisten teollisuus- ja palvelukeskusten muodostuminen maaseudulle sekä esimerkiksi rautateiden vaikutus tapahtuneeseen kehitykseen on pitkän aikavälin tarkastelussa otettava huomioon. Kokonaisuutena runsaan vuosisadan pituisen tarkasteluajanjaksoa hallitsee kuitenkin elinkeinorakenteen suuri murros, joka kuntatasolla noudattaa luonnollisesti koko maan yleistä kehitystä. Tästä samankaltaisesta peruslinjasta huolimatta paikallistason muutosta voi kuitenkin pitää yllättävän vaiheikkaana.

Lähteet Kirjallisuus

- Alapuro Risto 1985: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Valkonen, Tapani–Risto Alapuro–Matti Alestalo–Riitta Jallinoja–Tom Sandlund : Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana, 36–100. 4. painos. WSOY, Helsinki.
- Haatanen, Pekka 1968: Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. 365 s. WSOY, Porvoo.
- Harmaja, Leo 1945: Teollisuuslaitosten sijoitus kansantaloudellisena kysymyksenä. Erityisesti Suomen kaupunkeja ja maaseutua vertaillen. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 41, 169–243.
- Hautamäki, Lauri 1986: Kuntien ja valtion teollistamistoimenpiteiden vaikutukset ja niiden kohdistuminen erityyppisiin kuntiin. Tampereen yliopisto, aluetieteen laitos. Tiedonantoja 29/1986. 29 s.
- Heikinheimo, Lauri–Ristimäki Toini 1956: Metsä- ja uittotyövoiman määrä ja rakenne. Maaseudun työvoiman tutkimuksia VII. Acta Forestalia Fennica 63:7. 142 s.
- Helander, A. Benj. 1949: Suomen metsätalouden historia. 546 s. WSOY, Helsinki.
- Jaatinen, Stig–Alalammi Pentti (1978). The fi eld-reservation scheme of Finland 1969–1977. Nordia 12:1, 13–30.
- Jutikkala, Eino (toim.) 1959: Suomen historian kartasto. 2., uud. painos. 82 s. WSOY, Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1972: Suomen korvenraivauksen loppukiri. Kotiseutu 4–5/1972, 145–148.
- Jutikkala, Eino 1982: Omavaraiseen maatalouteen. Teoksessa Ahvenainen Jorma–Erkki Pihkala–Viljo Rasila (toim.): Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi, 204–221. Tammi, Helsinki.
- Kananen, Ilkka 1986: MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949. 245 s. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kangasharju, Aki–Kataja, Jukka–Pekka–Vihriälä, Vesa 1999: Suomen aluerakenteen viimeaikainen kehitys. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita 17. 50 s.
- Karjalainen, Pauli Tapani 1991: Järnbruket i Möhkö. Teoksessa Karjalainen, Pauli Tapani–Perttu Vartiainen (red.): Ilomants: Savotta-Finland idag – gränsbygden från historia till framtid, 43–52. Joensuun yliopisto, Kulttuuri- ja suunnittelu-maantiede. Tiedonantoja 20.
- Kataja, Jukka–Pekka–Patjas, Martti 2001: EU:n tavoite 5B- ja 6-ohjelmat ja maaseudun kehitys Suomessa vuosina 1995–1999. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita 48. 48 s.
- Katajamäki, Hannu 1988: Alueellisen työnjaon muotoutuminen Suomessa. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 121. 144 s.
- Kerkkonen, Veikko 1976: Janakkalan historia. 710 s. Janakkalan kunta, Janakkala.

- Korpela, E. J. 1967: Maatalous 1919–1939. Teoksessa Jutikkala, Eino (toim.): Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919–1950, 35 – 51. WSOY, Helsinki.
- Koski, Arto 1988: Kunnat ja teollisuus. Tutkimus maaseutukuntien teollisuuspolitiikasta ja sen merkityksestä teollisuuden sijaintitekijänä 1960–1978 esimerkkialueilla Varsinais-Suomessa, Keski-Suomessa ja Kainuussa. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 117. 103 s.
- Kuhmonen, Tuomas 1997: Suomen maaseudun elinvoimaisuus ja sen säilyttäminen. Tutkimusraportteja 2 1997 Fin-Auguuri Oy. 66 s.
- Kupiainen, Heikki–Laitinen, Erkki 1995: Suomalaisen asutustoiminnan juuret. Teoksessa Laitinen, Erkki (toim.): Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta, 29–51. Ateena Kustannus, Jyväskylä.
- Kärkkäinen, Ulla 1970: Drag i utvecklingen av Finlands jordbruk 1959–1969. Terra 82:4, 147 – 154. Laitinen, Erkki 1995: Vuoden 1945 maanhankintalain synty, sisältö ja toteutus. Teoksessa Laitinen, Erkki (toim.): Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta, 52–138. Ateena Kustannus, Jyväskylä.
- Leinamo, Kari 2002: Maaseudun pienalueisiin kohdistuneet tutkimukset Suomessa. Maaseudun uusi aika 1 / 2002, 18–27.
- Matinolli, Eeva 2000: Elinkeinot. Teoksessa Saari, Lennart–Eeva Matinolli–Marja Kalske: Rymättylän historia II.1. Luonto, 1800- ja 1900-luvut, murre, 167–398. Rymättylän kunta ja seurakunta, Rymättylä.
- Myrskylä, Pekka 1997: Suomen väkiluku on jatkanut kasvuaan odotettua pidempään. Teoksessa Suomi 80. Kuokasta kännykkään, 14–39. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Oksa, Jukka–Rannikko, Pertti 1984: Kehitysaluekylä ja yhteiskunta. Teoksessa Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasimäestä, 156–175. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 61.
- Palmgren, Kai 1961: Teollisuuden sijainti ja rakenne Suomessa vuonna 1957 I. Teollisuus yhtenä kokonaisuutena. Valtakunnansuunnittelutoimiston julkaisuja A:9. 128 s.
- Pelttonen, Matti 1992: Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 164. 425 s.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1992: Leivän syrjässä. Maatilahallitus ja sen edeltäjät 1892–1992. 349 s. Otava, Helsinki.
- Pihkala, Erkki 1982: Maa- ja metsätalouden uusi asema. Teoksessa Ahvenainen, Jorma–Erkki Pihkala–Viljo Rasila (toim.): Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi, 387–407. Tammi, Helsinki.
- Pyykkönen, Perttu 1999: Maatalouden rakennemuutoksen vaikutus tulokehitykseen EU-jäsenyyden alkuvuosina. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja 166. 39 s.
- Rannikko, Pertti 1993: Maaseudun kehityssuunnat 1990-luvulla. Teoksessa Andersson, Kari–Anneli Juntto (toim.): Asumisen tulevaisuus. Asuntopolitiikan ja rakentamisen vaihtoehdot, 34–43. Rakennusalan kustantajat, Helsinki.
- Rannikko, Pertti 1999: Savottojen ja väestökadon Suomi. Teoksessa Löytönen, Markku–Laura Kolbe (toim.): Suomi. Maa, kansa, kulttuurit, 211–221. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rannikko, Pertti 2000: Suomen maaseutu EU-jäsenyyden aikana. Teoksessa Lappalainen, Tuomo–Pia Letto–Vanamo–Pertti Rannikko–Jukka Relander–Leena Seretin: Suomi 5 vuotta Euroopan unionissa. Toiveita, pelkoja, tosiasioita..., 41–54. Edita, Helsinki.
- Rasila, Viljo 1982: Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat. Teoksessa Ahvenainen Jorma–Erkki Pihkala –Viljo Rasila (toim.): Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi, 132–153. Tammi, Helsinki.
- Rytönen, Raili 1989: Suur-lin historia 1870–1925. 592 s. Haukiputaan kunta ja seurakunta ym., Haukipudas.
- Salminen, Jaakko 1996: Puunkorjuun tekninen kehitys Suomessa. Teoksessa Väättäjä, Matti (toim.): Puoli vuosisataa koneellista puunkorjuuta, 16–53. Gummerus, Jyväskylä.
- Sarkkinen, Kaisu 1993: Väestönkehitys Sievissä. Teoksessa Ruuttula–Vasari, Anne (toim.): Sievistä sommaan näkköön, 56–73. Sievin kunta, seurakunta ja Sieviseura, Sievi.
- Sauli, Liisa 1987: MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi 1950–80. 364 s. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1966: Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. 888 s. Maalaiskuntien Liitto, Helsinki.

- Soininen, Arvo M. 1982: Maatalous. Teoksessa Ahvenainen, Jorma–Erkki Pihkala–Viljo Rasila (toim.): Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi, 27–51. Tammi, Helsinki.
- Sormunen, Irja 1974: Nurmijärven pitäjän historia 1900–1970. III osa. 431 s. Nurmijärven kunta, Nurmijärvi.
- Survo, Ilpo 1988: Eri elinkeinojen asema maaseudun työllisyydessä ja tulonmuodostuksessa. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita 68. 124 s.
- Talvi, Veikko 1979: Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymin osakeyhtiön historia 1872–1917. 523 s. Kymin Kymmene Oy, Kouvola.
- Tauriainen, J. 1983: Maaseudun väestökehityksen pääpiirteet 1950–1980. Teoksessa Vuorela, Pertti–Mauno Kosonen–Pekka V. Virtanen (toim.): Suomalainen maaseutu, 9–20. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Tervo, Hannu 1985: Aluepolitiikan vaikutukset teollisuuden kasvuun ja kehitykseen. Jyväskylän yliopisto, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus. Julkaisuja 65/1985. 252 s.
- Tommila, Päiviö 1959: Nurmijärven pitäjän historia. 11 osa. Itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet. 665 s. Nurmijärven kunta, Nurmijärvi.
- Tuominen, Oiva 1954: Zur Geographie der Erwerbe in Finland. Fennia 78:3. 36 s.
- Turpeinen, Oiva 1988: Väestö ja talous 1720 luvulta 1980 luvulle. Teoksessa Huurre, Matti–Jorma Keränen–Oiva Turpeinen: Hyrynsalmen historia, 271–466. Hyrynsalmen kunta ja seurakunta, Hyrynsalmi.
- Turunen, Hannu–Maljojoki, Pentti–Neuvonen, Lasse 1990: Kunnallinen elinkeinopolitiikka työtoimintana. Elinkeinopoliittisen työn kohde- ja teoriahistoriasta Suomen kehitysaluemaakunnissa 1950- luvulta 1980-luvun lopulle. Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 3. 144 s.
- Viikki, Raimo 1989: Suur-Huittisten historia III.1. Hajoavan hallintokokonaisuuden kausi. Suur- Huittisten vaiheet kunnallisen itsehallinnon ajoista vuoteen 1917 asti. Huittinen, Kauvatsa, Keikyä ja Vampula. 712 s. Huittisten kaupunki ja seurakunta ym., Huittinen.
- Viikki, Raimo 2001: Suur-Huittisten historia V. Vanha hallintopitäjä hajoaa (1939 – noin 1995). 543 s. Huittisten kaupunki ja seurakunta ym., Huittinen.
- Volk, Raija 2000: Muuttuva maaseutu – Maaseutupoliittinen selvitysraportti. MMM:n julkaisuja 9/1999. 117 s.
- Ylikangas, Heikki 1989: Tervasta teollisuuteen. Ylihärän kehitys varhaisista ajoista nykypäiviin. 621 s , Ylihärän kunta, Ylihärä.
- Ylätalo, Matti 1989: Maatalouden rakennekehityksen vaihtoehtoiset kehityslinjat. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita 83. 98 s.

Tilastot

- Suomen Virallisen Tilaston julkaisut: Maatalous/ Maa- ja metsätalous/Maa-, metsä- ja kalatalous Yleisten maataloustiedustelujen/maatalouslaskentojen kunnittaiset tulokset (1910–1990). Maataloushallitus/Maatilahallitus, Helsinki.
- Maatilarekisteri 2001. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, Helsinki.
- Teollisuus: Teollisuustilasto/Teollisuustilasto/Teollisuuden vuosikirja (1926–1998). Tilastollinen päätoimisto/Tilastokeskus, Helsinki.
- Väkiluvun-tilasto/Väestötilasto/Väestö: Väestömuutokset kunnittain (1880–2000). Tilastollinen toimisto/Tilastollinen päätoimisto/Tilastokeskus, Hki.
- Väestölaskenta/Väestö- ja asuntolaskenta (1950–1990).
- Tilastollinen päätoimisto/Tilastokeskus, Helsinki.
- Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1889-1890–1910, 2001.
- Tilastollinen päätoimisto/Tilastokeskus, Helsinki.
- Muut tilastot : Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975 (1979). Tilastollisia tiedonantoja 63. 370 s. Tilastokeskus, Helsinki.

Arkistolähteet

- Tilastokeskus, tilastoarkisto

- Kuvernöörien kertomukset läänien tilasta/Maaherran taulut
- Tutkimuskuntien maataloutta, karjanhoitoa, maanomistusta ja sahateollisuutta koskevien taulujen alkuperäislomakkeet 1880–1920
- Teollisuustilasto
- Tutkimuskuntien alkuperäislomakkeet vuodelta 1920

Toimistosihteeri Raija Seppä on piirtänyt Suomen maaseudun muutoksen tutkimusohjelman kuntia kuvaavan kartan ja toimistosihteeri Merja Kokko tutkimuskuntien elinkeinorakenteen muutosta koskevat kuvat.